

A. Stavitsky, PhD in Economics, Associate Professor
National Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF EUROPEAN INTEGRATION IN ENSURING ECONOMIC SECURITY

The paper considers the issue of ensuring the level of economic security in Europe. Based on the panel gravity model, a regression was estimated for 49 European countries for 1991–2017. The investigation tested six different hypothesis about the channels of dissimilation of economic security level in Europe. The results provided an opportunity to determine the factors affecting the spread of a high level of economic security to neighbouring countries. It was stated that some factors play an important role in the process of exchanging best practices, technologies, human capital, etc. In particular, such factors can be mentioned: the economic security index of the neighbouring country, the difference in the indices of economic security between countries, the distance between countries, the existence of common borders, the country's participation in the European Union, the introduction of the euro in the country. It was shown that European countries have not yet exhausted the potential of developing their own economic security. For example, the expansion of the European Union, of course, subject to the principles of its functioning, can increase the general security level by about 1,5%. Also, it was stated that distances cease to play a decisive role for the spreading the technologies, goods, services. This means that taking into account the development of Europe's transport infrastructure, it is possible to quickly disseminate the latest trends in economic security among countries. Economic growth and equalization in economic conditions offset the differences between countries. The growth of the economic security index in neighbouring countries is sufficiently significant. Thus, it is beneficial for all countries to have prosperous neighbours around them. At the same time, an increase in the economic security index is possible only with a significant increase in competition.

Key words: economic security, gravity model, panel regression, European Union, euro.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2019; 2(203): 59-67

УДК 378.3+336.1

JEL classification: I22, H52, G32

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/203-2/8>

В. Усик, канд. екон. наук, доц.
ORCID iD 0000-0002-0938-400X

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА СВІТОВОГО КОНТЕКСТІВ

Система фінансування освіти в Україні, зокрема вищої, характеризується розпорошеністю коштів і не забезпечує належної якості освітніх послуг. Здійснено порівняльний аналіз стану фінансів у сфері освіти в Україні та інших країнах світу. Звернено увагу на основні моделі фінансування освіти різних груп країн, на основі яких можна вдосконалити фінансовий механізм у сфері освіти України. Надано рекомендації щодо поліпшення системи фінансування вищої освіти, у тому числі за допомогою створення фінансових правил в освіті.

Ключові слова: вища освіта; фінансування; Україна.

Постановка проблеми. Відомо, що якісна освіта сприяє розширенню економічних можливостей населення та зміцненню загальної державної економіки. На цьогорічному Київському міжнародному економічному форумі лунали гучні тези про те, що "сьогодні розумні люди важливіші, ніж дешева робоча сила" [1]. Але недостатній рівень витрат на освіту призводить до зниження її якості, що, відповідно, викликає зниження рівня розвитку людського потенціалу. Наукові дослідження як в Україні, так і за кордоном направлені на пошук оптимального механізму фінансового забезпечення освіти, у тому числі різних її рівнів. Ефективний фінансовий механізм у сфері освіти має складатися з набору ефективних форм і джерел фінансування для результативного функціонування сфери освіти. В умовах реформування сфери освіти України питання пошуку такого механізму оптимального залучення та ефективного використання фінансових ресурсів набуває особливої актуальності. Адаже видатки на освіту прийнято вважати видатками в майбутнє розвитку країни – інвестиціями в людський і соціальний капітал, які мають позитивний вплив на макроекономічну динаміку, тобто сприяють економічному зростанню, соціальному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта сьогодні є основним джерелом довгострокового економічного зростання усіх країн світу. Сучасні тенденції розвитку свідчать, що освіта та інвестиції в людські ресурси є одним із пріоритетів національних стратегій та національних політик, економічного та технічного прогресу. У США вища освіта – п'ята в грошовому обчисленні стаття експорту американської економіки, яка інколи перевищує обсяг надходжень від експорту зброї. В Австралії освітня галузь є третім найбільшим джерелом бюджетних надходжень в економіку країни [2]. Більше того,

сама освітня галузь стає однією з провідних продуктивних галузей в економіці розвинених держав і сприяє їхній конкурентоспроможності на світових ринках. За оцінками експертів, у країнах з найбільш розвинутою економікою в середньому 60% приросту національного доходу визначається приростом знань і освіченістю суспільства [3].

Фінансування вищої освіти завжди було одним із ключових питань освітньої політики ЄС. Фінанси у вищій освіті фактично є ключовим результуючим чинником спроможності, оскільки вони: збільшують вихідну здатність до інноваційних змін, що ведуть до підвищення продуктивності праці, кращого таргетування потреб цільових груп бенефіціарів; мотивують університети конкурувати за студентів, викладачів, нові ринки та контракти з бізнесом; розширюють доступ населення і бізнесу до знань, навичок, кращого досвіду, нових технологій, інноваційних практик і продуктів [4]. І "саме державі належить формування, реалізація та модернізація освітньої політики відповідно до вимог сьогодення" [5], адже "людські ресурси та інтелектуальні активи позитивно впливають на національну конкурентоспроможність" [6]. З іншого боку, "якість освіти, як і якість підготовки кадрів, залежить від фінансового забезпечення освітньої сфери" [7].

Методологія. Для вирішення поставлених завдань були використані різні загальнонаукові методи та прийоми дослідження. Зокрема, структурно-логічний аналіз і системний підхід були використані при побудові логіки та структури дослідження. Вивчення зарубіжної та вітчизняної літератури здійснювалося шляхом систематизації та узагальнення, що дозволило визначити основні тенденції в поглядах фахівців. Для визначення ключових тенденцій у сфері освіти був використаний метод аналізу. Для порівняння сучасних тенденцій у розвитку фінансування сфери освіти застосовується компаративістський метод. Для формування висновків застосовано

метод логічного узагальнення. Джерелами даних та емпіричною базою дослідження стали: офіційна інформація вітчизняних і світових баз даних, наукові дослідження зарубіжних і вітчизняних учених тощо.

Метою дослідження є аналіз фінансового забезпечення сфери освіти, зокрема вищої освіти, у країнах Європи, США, Японії, Австралії, України і вивчення особливостей різних моделей фінансового механізму.

Результати. Освіта відіграє важливу роль в економічному розвитку країн та їхньому суспільному прогресі. Доказом цього факту є численні дослідження, які підтверджують "наявність тісного кореляційного зв'язку між якістю освітніх систем, розвитком університетів світового класу та економічним зростанням країн". Відомо, що "держави, які визнали пріоритетність університетської освіти, змогли перейти до розбудови інноваційної економіки, що забезпечує їм високі конкурентні позиції на світових ринках" [8].

Фінансування вищої освіти є важливим питанням на порядку денному різних країн, особливо в період бюджетного дефіциту. Останнім чином усе частіше виникають дискусії щодо ефективності фінансового механізму у сфері освіти, визначення сильних і слабких сторін національних систем фінансування в різних країнах світу, у тому числі й в Україні. Відомі моделі фінансування, що використовуються державами-членами ЄС, у різних про-

порціях підтримують підвищення конкуренції між національними ВНЗ в отриманні державних і приватних фондів на основі отриманих результатів [9].

Політика фінансування вищої освіти в більшості країн-членів Європейського Союзу постійно змінювалася під тиском низки національних і міжнародних чинників, таких як: роль, яку відіграє вища освіта в кожному суспільстві; інтереси цілого ряду зацікавлених сторін і клієнтів у сфері вищої освіти; рівень економічного розвитку кожної держави; реструктуризація національної економіки; політичний режим і політичні рішення у сфері вищої освіти; глобалізація економіки; інтернаціоналізація вищої освіти; процес масової вищої освіти; демографія в кожній державі; розвиток технологій, а також розвиток економіки та суспільства, що базується на знаннях.

Важливим показником, який свідчить про підтримку сфери освіти в певній країні є частка освітніх витрат уряду у ВВП. На рис. 1 можна помітити, що у всіх аналізованих¹ країнах і рівень, і динаміка даного показника є абсолютно різною. В Україні показник видатків на освіту як частка від ВВП є достатньо високим, якщо порівнювати з іншими аналізованими країнами. Але тут варто враховувати факт наявності тіньової економіки в Україні, що зменшує розмір реальних показників. Крім того, якщо брати до уваги показник витрат на одного студента, то Україна буде однозначно "пасти задніх".

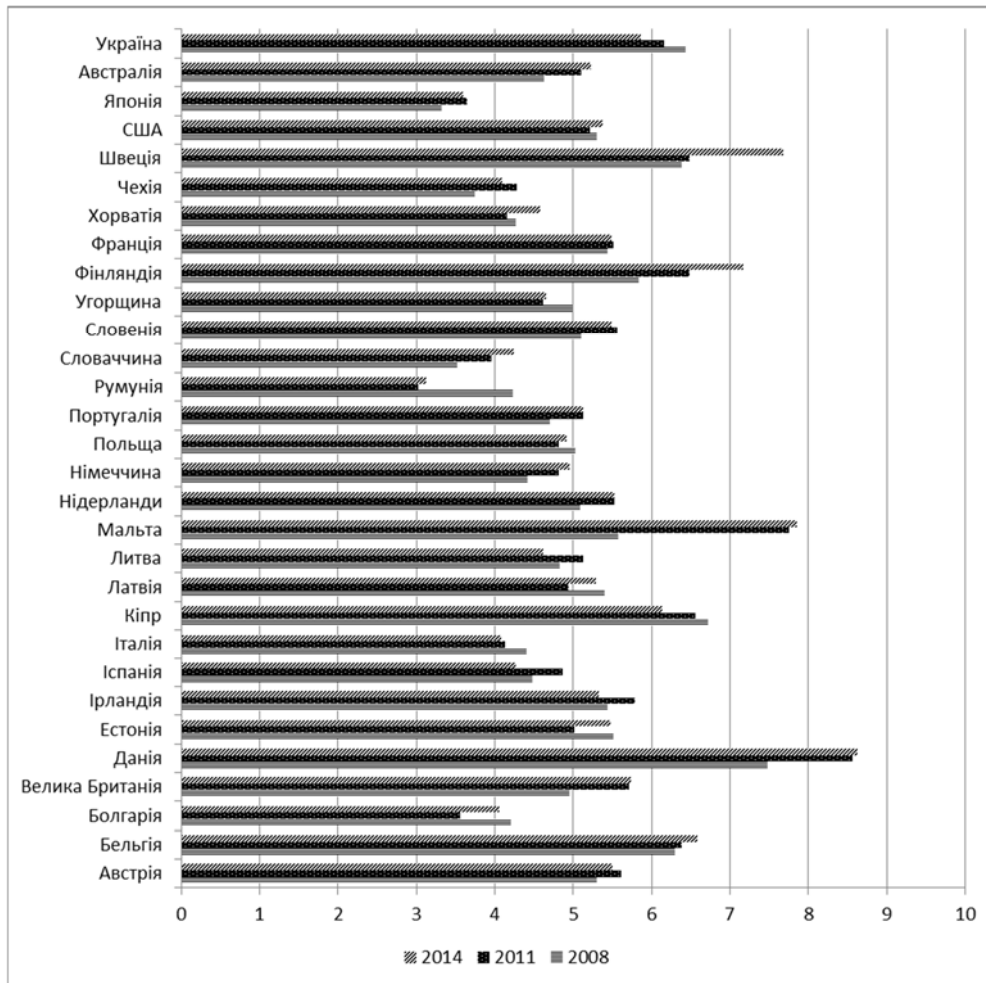

Рис. 1. Витрати уряду на освіту як частка від ВВП (%)

Джерело: складено автором на основі даних [10].

¹ Формуючи перелік даних країн для дослідження, доводиться долати певні обмеження статистичної інформації. Тому

ми використали наявну статистичну інформацію ЄС та окремих країн, яка найбільше відповідає меті нашого дослідження.

Розглянемо показники загальних витрат на освіту в абсолютному та відносному (до ВВП) вираженні (рис. 2).

Як бачимо з рис. 2, в Україні відбувається зростання витрат на освіту, винятком є лише 2014 рік. Загальні витрати з 2007 по 2016 рік збільшилися у 2,6 рази (з 53470,4 до 139970,5 млн грн). Але детальний аналіз цих витрат показує, що "інвестиційна" складова (витрати на розвиток) лишається на низькому рівні. Відносна величина витрат скорочується, але відповідає, як показує і рис. 1, середньому рівню розвинутих країн і перебуває на рівні 6%, що майже відповідає встановленій нормі в новій редакції Закону "Про освіту"². Крім того, маємо докази (рис. 3), що протягом останніх років видатки на освіту у зведеному бюджеті стали на рівні 20% і були чи

не найбільшими витратами. Але, починаючи з 2014 року події різних років істотно зачепили освітній бюджет і частка витрат суттєво скоротилася.

Важливим аспектом нашого дослідження є аналіз фінансового забезпечення окремих складових сфери освіти (рис. 4). Як бачимо, найбільша частка витрат припадає на перший етап вищої освіти і в середньому становить 40 %, але спостерігається незначне її зниження. Порівняння витрат на вищу освіту з іншими аналізованими країнами (рис.5) свідчить, що Україна має вище середнього рівень даних витрат. Серед аналізованих країн можемо виділити ті, які збільшили останніми роками витрати на вищу освіту та відповідно ті, які мали тенденцію до їхнього зниження.

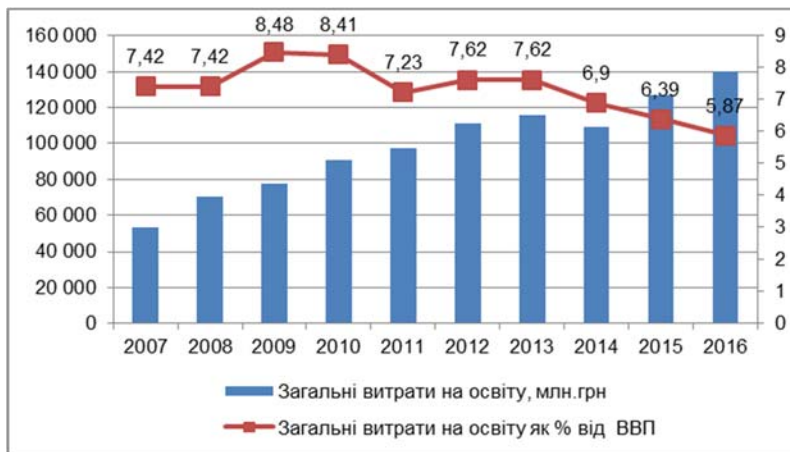

Рис. 2. Загальні витрати на освіту України в 2007–2016 роках

Джерело: складено автором на основі даних [11].

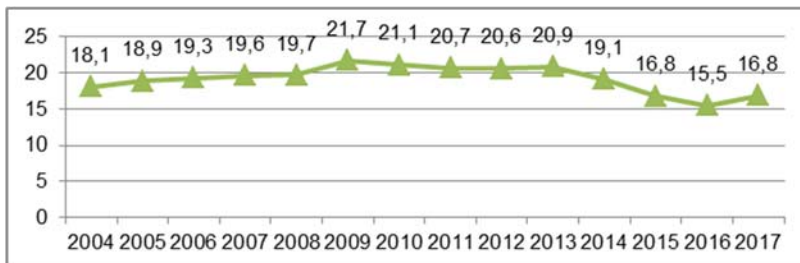

Рис. 3. Частка видатків на освіту у зведеному бюджеті України за 2004–2017 роки (%) від загальних видатків

Джерело: складено автором на основі [12].

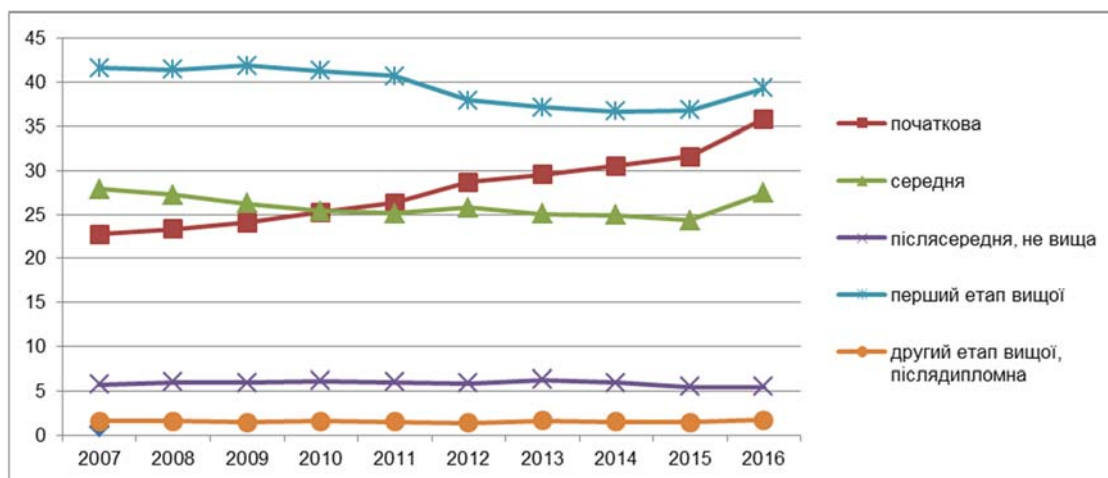

Рис. 4. Розподіл загальних витрат на освіту за рівнями освіти за 2007–2016 роки (%) від загальних витрат

Джерело: складено автором на основі даних [11].

² Щорічне асигнування на освіту 7% валового внутрішнього продукту.

У країнах ЄС і високорозвинених країнах світу державні (публічні) витрати на освіту включають прямі витрати на навчальні заклади, а також прямі субсидії навчальним закладам і субсидії, які надаються домогосподарствам на витрати, пов'язані з навчанням. Приватні витрати на освіту – це фінансування за рахунок домогосподарств та інших приватних осіб. Приватні витрати на освіту вклю-

чають усі прямі витрати на навчальні заклади, за винятком державних субсидій, також за винятком видатків поза навчальними закладами, такими як підручники, придбані сім'ями, приватні заняття для студентів і витрати на проживання студентів. Державні та приватні витрати включають витрати на школи, університети та інші державні й приватні установи, які надають або підтримують освітні послуги [13].

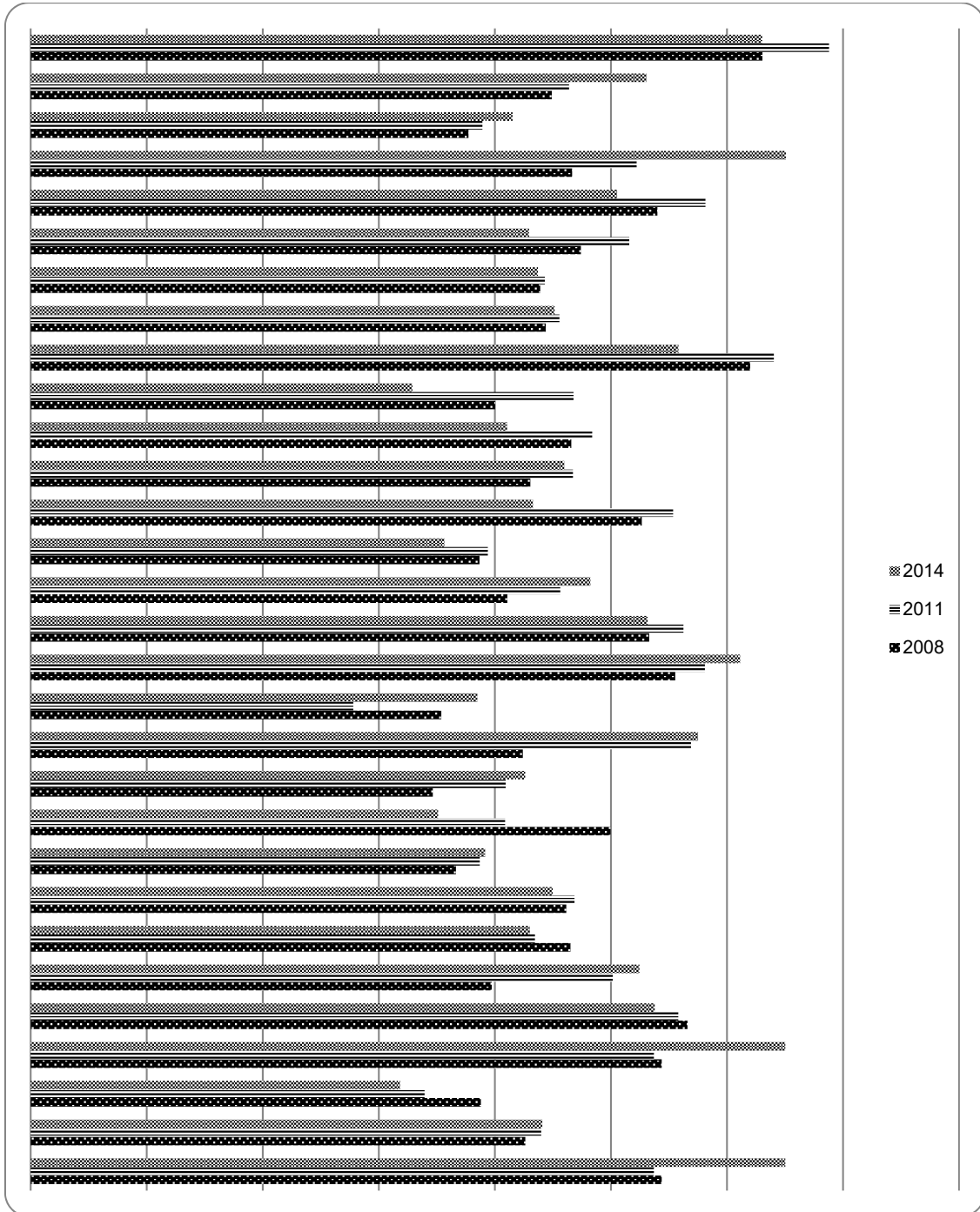

Рис. 5. Державні витрати на вищу освіту як частка від загальних освітніх витрат уряду (%)

Джерело: складено автором на основі даних [10].

Утабл. 1 відображена статистика за 2012–2014 роки щодо витрат на освіту (від початкової до включно вищої) у більшості країн ЄС і деяких інших країн світу.

Таблиця 1. Витрати на освіту в 2012–2014 рр., % від ВВП

	Публічні 2012	Приватні 2012	Публічні 2013	Приватні 2013	Публічні 2014	Приватні 2014
Австралія		5,566	3,932	5,590	3,923	5,772
Австрія	4,741	4,894	4,805	4,969	4,691	4,871
Бельгія		5,686	5,613	5,779	5,563	5,756
Чехія	3,687	4,192	3,516	4,023	3,392	3,874
Данія	6,026		6,052	6,285	6,291	6,501
Естонія		4,774	4,995	5,206	4,678	4,985
Фінляндія	5,700	5,789	5,645	5,735	5,636	5,719
Франція		5,234	4,726	5,254	4,752	5,280
Німеччина	3,759	4,350	3,738	4,319	3,733	4,295
Угорщина	3,122	3,841	3,139	3,791	3,366	3,781
Ірландія		5,676	4,944	5,173	4,363	4,817
Італія	3,565	3,921	3,663	4,002	3,553	3,974
Японія	3,264	4,491	3,212	4,431	3,217	4,450
Латвія		4,224	4,042	4,512	4,368	4,717
Литва	4,031	4,528	3,921	4,383	3,789	4,237
Люксембург		3,739	3,381	3,475	3,488	3,588
Нідерланди	4,578	5,443	4,650	5,506	4,515	5,376
Польща		4,751	4,372	4,749	4,280	4,655
Португалія	4,667	5,850	5,085	6,116	4,885	5,819
Словаччина	3,197	3,687	3,380	3,793	3,435	3,860
Словенія	4,450	4,923	4,353	4,827	4,148	4,624
Іспанія		4,356	3,600	4,338	3,543	4,276
Швеція	5,220	5,394	5,229	5,398	5,200	5,372
Великобританія		6,217	5,139	6,655	4,772	6,646
США	4,400	6,460	4,217	6,210	4,172	6,229

Джерело: складено автором на основі даних [13].

Як бачимо, державне і приватне фінансування в аналізованих країнах є фактично рівномірним відносно ВВП, хоч у більшості випадках приватне перевищує державне.

Що стосується розподілу загальних витрат на освіту в Україні, то, як свідчать дані табл. 2, переважно джерелом фінансування є державні кошти, хоч і за різними рівнями освіти – це співвідношення є різним. Що стосу-

ється саме сфери вищої освіти, то частка державних коштів є більшою, ніж приватною, причому серед державних коштів більше 90% виділяється з державного бюджету, а серед приватних – кошти домашніх господарств (табл. 3). Якщо перший факт говорить про децентралізацію освіти, то другий є сигналом відсутності співпраці між бізнесом і вищою освітою.

Таблиця 2. Розподіл загальних витрат на освіту за джерелами фінансування у 2007–2016 роках (%) від загальних витрат

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Державний сектор	75,4	79,3	80	81,5	82,1	84,6	84,3	85,1	83,5	85,4
Приватний сектор	24,6	20,7	20,0	18,5	17,9	15,4	15,7	14,9	16,5	14,6

Джерело: складено автором на основі даних [11].

Таблиця 3. Розподіл витрат на вищу освіту за джерелами фінансування (%) від усіх витрат у відповідній групі джерел фінансування

Рівень фінансування	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Державний сектор	57,9	63,8	64,8	66,6	67,2	69,9	70,0	70,8	66,3	70,6
Центральний рівень	91,9	92,0	91,2	91,1	91,0	90,2	90,2	90,1	90,2	90,5
Обласні/місцеві рівні	8,1	8,0	8,8	8,9	9,0	9,8	9,8	9,9	9,8	9,5
Недержавний сектор	42,1	36,2	35,2	33,4	32,8	30,1	30,0	29,2	33,7	29,4
Приватні фірми та корпорації	3,5	3,8	4,3	3,9	3,1	3,5	3,4	4,6	3,3	3,9
Домашні господарства	96,5	96,2	95,7	96,1	96,9	96,5	96,6	95,4	96,7	96,1

Джерело: складено автором на основі даних [11].

Дані табл. 4 свідчать, що в країнах ЄС та високорозвинених країнах ОЕСР по-різному відбувається розподіл витрат на вищу освіту між публічними та приватними. У таких країнах, як Австрія, Фінляндія та Люксембург публічні витрати становлять межах 95% від усіх витрат,

тоді як у США, Португалії, Японії та Австралії – це приблизно 50 % і більше від загальної маси. Але в середньому в країнах ЄС показник публічного фінансування становить 80 %, тоді як у країнах ОЕСР – 70 %.

Таблиця 4. Витрати на вищу освіту, % від усіх витрат

	Публічні		Приватні		Публічні		Приватні	
	2012		2013		2014			
Австралія	44,94	55,060	42,49	57,510	38,76	61,240		
Австрія	95,14	4,857	94,61	5,395	94,43	5,569		
Бельгія	89,54	10,460	89,31	10,688	87,89	12,106		
Чехія	79,25	20,746	77,02	22,979	76,19	23,808		
Данія			93,96	6,043	94,71	5,291		
Естонія	78,22	21,783	81,65	18,354	84,55	15,448		
Фінляндія	96,18	3,820	96,08	3,922	96,48	3,516		
Франція	79,83	20,166	78,87	21,130	78,64	21,359		
Німеччина	85,86	14,144	85,62	14,384	85,80	14,205		
Угорщина	54,44	45,565	62,88	37,124	69,68	30,324		
Ірландія	83,58	16,420	77,74	22,261	74,28	25,725		
Італія	65,96	34,039	67,21	32,791	64,95	35,052		
Японія	34,28	65,715	35,25	64,752	34,09	65,905		
Латвія	63,62	36,376	67,78	32,219	78,54	21,464		
Литва	74,75	25,246	75,35	24,650	76,86	23,136		
Люксембург	94,77	5,230	97,94	2,058	95,30	4,701		
Нідерланди	70,52	29,482	70,30	29,703	69,90	30,102		
Польща	77,57	22,429	80,41	19,593	81,50	18,503		
Португалія	54,25	45,746	58,07	41,928	62,35	37,650		
Словаччина	73,82	26,184	75,50	24,498	77,12	22,884		
Словенія	86,15	13,854	87,14	12,857	85,81	14,193		
Іспанія	73,05	26,950	69,30	30,700	68,45	31,548		
Швеція	89,25	10,749	89,55	10,451	89,09	10,912		
Великобританія	56,92	43,080	57,32	42,683	27,88	72,118		
США	37,80	62,198	36,33	63,674	34,74	65,257		

Джерело: складено автором на основі даних [14].

Аналізовані вище показники значно залежать від тієї моделі фінансування, яка обрана в конкретній країні. Відомо, що сучасні моделі фінансування включають такі джерела, як бюджетні асигнування; надходження від надання платних освітніх послуг і послуг, супутніх з освітнім процесом (продаж навчальних посібників, надання житла); фінансування, отримане від компаній, плата за організацію і проведення програм підвищення кваліфікацій та окремих тренінгів для діючих і майбутніх співробітників; іменні стипендії для студентів, які можуть включити зобов'язання студента працювати в компанії протягом деякого часу після закінчення навчального закладу; пожертвування, спонсорська допомога, іменні професорські позиції та інші форми неворотних інвестицій компаній і приватних осіб в освіту; система ваучерів та інших механізмів державної підтримки здобуття платної освіти; інші зовнішні джерела фінансування, такі як: дотації від некомерційних організацій і кредити; самофінансування (кошти, отримані від надання непрофільних послуг – видавничих, телекомунікаційних і т.д.); освітні кредити [15].

Інша класифікація говорить про три моделі фінансування сфери вищої освіти – це фінансування за видатками (коли кошти надходять безпосередньо до ЗВО, а функція контролю лежить на органах державного управління), за результатами (коли розподіл коштів здійснюється залежно від результатів навчальної та науково-дослідної діяльності закладів вищої освіти) і договірне фінансування освіти (коли формування бюджету відбувається на основі домовленостей між представниками ЗВО та відповідного міністерства чи фінансової установи) [16].

Крім того, виділяють кілька механізмів державного фінансування ЗВО державної та приватної форми власності країн ЄС: М1 – механізм, за яким проводяться переговори між установою, що надає грант, та ВНЗ за обсяги бюджетного фінансування згідно розрахунків ВНЗ; М2 – механізм, при якому надається фінансування за оцінками минулорічних витрат ВНЗ; М3 – механізм з формулою фінансування; М4 – механізм, за яким фінансування проводиться за показниками якості та стратегічними орієнтирами; М5 – механізм, за яким фінансування прив'язується

до кількості випускників у певній галузі чи спеціальності; М6 – механізм фінансування специфічних дослідницьких проектів на основі конкурентного змагання ВНЗ [2].

Але в будь-якому випадку основним методом державного фінансування університетів Європи є блок-гранти – гранти для фінансування таких витрат, як витрати на навчання, операційні витрати та/або наукові дослідження. Ці витрати ЗВО можуть внутрішньо розподіляти відповідно до своїх потреб, хоча й існують деякі обмеження. Наприклад, в Угорщині ЗВО не мають можливості переміщати кошти з однієї категорії витрат на іншу, будь-яке фінансове рішення повинно бути ухвалено з канцлером, який призначений безпосередньо прем'єр-міністром. Це обмежує здатність університету вирішувати питання про внутрішнє фінансування. Але більше ніж половина країн ЄС можуть використовувати це фінансування без спеціальних обмежень. Близько третини механізмів блок-грантів можна поділити на широкі категорії, такі як навчання та дослідження (Ісландія, Швеція), навчання, дослідження та інфраструктура (Латвія, Литва), заробітна плата та операційні витрати (Португалія) або інвестиції та операційні витрати (Франція). В Ірландії частка блочного гранта призначена для конкретних завдань, таких як розширення доступу для соціально-економічних груп, що знаходяться в зоні ризику. Установи не можуть використовувати ці гроші для інших цілей. У Польщі університети отримують грант на навчання для викладання, а фінансування досліджень спрямовується безпосередньо на факультети. У 2011–2012 роках Латвія прийняла та запровадила закон про бюджетну організацію, який перемістив університети з державних установ із дуже конкретним виділеним фінансуванням бюджетних установ, які мають право вільно розподіляти фінансування всередині різних сфер. Тобто блок-гранти мають вигляд фінансових субсидій за різними категоріями витрат – навчання, поточні операційні витрати, наукова робота тощо.

Як правило, у країнах Європи період фінансування обмежується одним роком. Але є винятки. Так, наприклад, деякі університети Швейцарії за погодженням з

Парламентом можуть робити фінансовий план більше, ніж на рік. А в Норвегії щорічне державне фінансування визначається за певними критеріями на основі результатів попередніх двох років. Договори між ЗВО та урядами зазвичай чітко прописують права та обов'язки установ, наприклад щодо залучених ресурсів чи кількості студентів, але допускаються певні річні коригування. Майже всі університети ЄС мають право лишити на рахунках надлишок від державного фінансування. Обмеження зазвичай передбачають чітко прописану статтю витрат, на яку може бути витрачений цей надлишок.

Ще одним видом фінансування є кредити. Запозичення часто залишається суворо регламентованим питанням. Деякі країни дозволяють університетам брати позики без накладання конкретних обмежень. У 70% випадків університети не можуть позичити або стикаються з обмеженнями. Два типи цих обмежень, що найбільш часто зустрічаються – це заздалегідь визначений максимальний відсоток запозичень і необхідність затвердження зовнішнього органа. Бранденбург і Швеція дозволяють університетам позичити виключно з державних банків. Обмеження щодо запозичень деякою мірою були ослаблені з часу реформування 2016 року.

Крім того, існує таке важливе джерело фінансування закладів вищої освіти, як надходження від платної освіти, наприклад, у вигляді повного чи часткового покриття витрат на навчання в університеті, внесків студентів на покриття адміністративних витрат. Така оплата може встановлюватися або самим університетом (країни Східної Європи); або безпосередньо міністерством чи іншими органами управління (Франція, Іспанія, Туреччина та ін.); або ж університетом і урядом спільно. Останній спосіб установа плати має теж свої особливості в різних країнах, адже уряд може або встановити межі (як правило, верхню межу) або ж затвердити певну суму, запропоновану університетом самостійно. Крім того, ця оплата може бути різною для різних груп студентів, наприклад, для громадян ЄС та інших. У будь-якому разі плату за навчання вважають однією з найважливіших умов автономії університетів, адже приватні внески від студентів генерують значну частину фінансових потоків університетів, хоча й не покривають значної частини його витрат [17].

В Австралії основними джерелами фінансування є австралійські урядові гранти (41%), студентські внески (в основному за допомогою студентських позик, наданих уряду – 22%) та іноземних студентів (16%). Існує значна різниця в цих цифрах у різних ЗВО. Приватні університети більше покладаються на інші джерела доходів. Але фінансування австралійського уряду для викладання, навчання та досліджень зросло як в абсолютному, так і в реальному вимірі за останні роки.

У США приватні університети та коледжі використовують ендаумент (благодійний фонд пожертвувань) для отримання стабільного доходу, тоді як державні університети та коледжі фінансуються з федерального чи місцевого бюджету (з бюджету штату). Освітньо-наукові академічні установи, такі як коледжі та університети, як правило, управляють (скеровують) ендаумент для фінансування частини операцій та/або капітальних (головних) витрат відповідно до потреб і вимог ВНЗ. На додаток до загального ендаументу кожен університет може мати у своєму розпорядженні ще якусь кількість обмежених фондів пожертвувань (обмежених ендаументів), призначених для фінансування конкретних сфер у межах ВНЗ. Найбільш поширеними прикладами є ендаументи для професорів, відомі як "іменні крісла (стілці)" (або фонди для визначених кафедр), а також ендауме-

нти для стипендій, грантів і фінансової підтримки "університетського братства". У США фонд часто є невід'ємною частиною "фінансового здоров'я" ВНЗ. Випускники або друзі ЗВО дуже часто роблять внесок капіталу (пожертвування) в ендаумент. У США після рецесії в 2008 році, незважаючи на скорочення урядових доходів і витрат, федеральний уряд, уряди штатів і місцеві (муніципальні) уряди забезпечили максимальне фінансування для стабілізації державної підтримки освіти (серед інших заходів), щоб досягти економічного відновлення. Найбільше фінансування сфера вищої освіти отримує як державну допомогу (трохи більше 50%), чистий дохід від оплати на навчання становить приблизно 40 %, а інша частина – це місцеві податки, надходження від фондів [19].

Протягом останніх років дуже поширеною практикою є розробка формульного фінансування сфери ЗВО залежно від певних інституційних результатів. Звичайно ця практика запроваджується з паралельним впровадженням якісної системи моніторингу та підзвітності, оскільки інакше немає сенсу від цієї формули, адже не існує основи для розрахунків. І, звичайно, наявність якісного аудиту є обов'язковим елементом відстеження ефективності фінансування.

В Україні теж уже два роки поспіль МОН спільно з дослідниками та науковцями розробляє свій підхід до формули для реформування фінансування закладів освіти, нині триває громадське обговорення другого варіанта. Як і більшість країн, Україна використовує змішаний тип фінансування сфери вищої освіти, залучаючи і державні, і приватні кошти. Але український варіант змішаного фінансування істотно відрізняється від концепції його організації в інших країнах, особливо тих, де сфера вищої освіти на високому, якісному рівні. Крім того, в Україні можемо спостерігати неефективне використання бюджетних коштів, яке не може забезпечити високої якості освітніх послуг. Достатній рівень бюджетного фінансування не має інвестиційного характеру, тому не забезпечує модернізації університетів та освіти загалом. А це в свою чергу гальмує розвиток сфери освіти і країни.

Висновки та дискусія. Світовий досвід свідчить, що фінансування освіти є основним інструментом впливу на процеси перетворень в ЗВО та основним методом досягнення позитивних результатів у сфері освіти. У багатьох країнах існує свій спосіб інвестування у сферу освіти, що залежить від специфічних факторів, але проаналізований досвід світового фінансування ЗВО можна обґрунтовано застосовувати для української практики, аби забезпечити розвиток як ЗВО, так і сфери освіти загалом. Більш ефективний механізм фінансування сфери освіти дозволить не тільки поліпшити якість самої освіти, підвищити ефективність використання коштів, але й сприятиме досягненню цілей сталого розвитку країни.

Підсумовуючи питання фінансування вищої освіти, по-перше, варто ще раз нагадати про необхідність надання ЗВО реальної, а не просто декларованої фінансової автономії, адже вона дасть змогу ЗВО самостійно розподіляти кошти, створювати конкурентне середовище для підвищення якості викладання через самостійне регулювання оплати праці, отримати свободу встановлення плати за навчання та ін. Водночас досвід ЄС переконує, що навіть за високого ступеня фінансової автономії державне фінансування залишається найбільш важливим джерелом фінансування для багатьох університетів через такі форми, як блокові гранти, цільове фінансування, проектне фінансування та контракти. Тому, по-друге, варто змінити систему державного фінансування та оптимізувати саму її модель. Науковці, аналітики та представники вищої освіти пропонують це зробити різними шляхами – надавати бюджетний грант (стипендію,

кредит тощо) на навчання або його ще називають ваучер на навчання (в Україні в 2016 році запровадили щось схоже, коли нібито студенти можуть вибирати собі ЗВО, але ж насправді студенти можуть обрати лише державний ЗВО і в межах обсягу місць державного замовлення, і тут можна відмітити ще багато інших дискусійних моментів, які потребують більш глибокого вивчення, як-то вартість такого ваучера, ефективність надання ваучерів для навчання в різних ЗВО залежно від форми власності тощо); запустити певні моніторингові системи, які дадуть змогу прогнозувати попит на різні спеціальності, відстежувати рівень наданої освіти, налагодити зв'язок освіти з ринком праці тощо (у даному напрямі варто детальніше вивчити ефективність існування таких систем у різних країнах світу); запровадити формульне фінансування ЗВО (процес створення формули насправді триває вже не один рік і з нею пов'язана ще одна проблема вищої освіти – відсутність адекватної статистики – індикаторів, які б варто було враховувати у формульному фінансуванні. Та й не всі типи університетів можна оцінювати за однаковою формулою. Тому тут теж відкривається місце для подальших досліджень щодо різного роду систем збору даних показників та їхньої імплементації в українських реаліях) або ж запровадити фінансування на основі певних стратегій та укладання 1–3-річних контрактів, що може вирішити зазначену вище дискусію щодо розробки різних формул для різних університетів.

Ми переконані, що у сфері освіти мають існувати певні фінансові правила, які б регулювали перерозподіл бюджетних коштів, механізм залучення приватного фінансування та підвищення ефективності їхнього використання. Доцільна і передбачувана (згідно з правилами) діяльність уряду в одній з найважливіших сфер суспільства – освіті – може стати двигуном і маркером реальних перетворень усієї національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Головні інсайти. Про що говорили на Київському міжнародному економічному форумі 2018? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://smartfarming.ua/ua-blog/pro-scho-govorili-na-kmfef-2018_
2. Харламова Г. Британська модель фінансування вищої освіти: уроки для України. Бюлетень Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 194. С. 58–66. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/9>
3. Прокопенко І. Ф. Вища освіта як чинник економічного зростання України: сучасний стан та перспективи розвитку / І. Ф. Прокопенко, О. В. Мельникова // 36. наук. праць Харків. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Економіка. – 2017. – Вип. 17. – С. 5–14.

В. Усик, канд. екон. наук, доц.

ГВУЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: АНАЛИЗ УКРАИНСКОГО И МИРОВОГО КОНТЕКСТОВ

Система финансирования образования в Украине, в частности высшего, характеризуются раздробленностью средств и не обеспечивает надлежащего качества образовательных услуг. В статье осуществлен сравнительный анализ финансов в сфере образования в Украине и других странах мира. Рассматриваются основные модели финансирования образования различных групп стран, на основе которых можно усовершенствовать финансовый механизм в сфере образования Украины. Предложены пути улучшения системы финансирования высшего образования, в том числе посредством создания финансовых правил в образовании.

Ключевые слова: высшее образование, финансирование, Украина.

V. Usyk, PhD in Economics, Associate Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF THE HIGHER EDUCATION FUNDING: ANALYSIS OF UKRAINIAN AND WORLD CONTEXT

Education plays a special role for the development of economy and society. The financing mechanism of educational sector is imperfect and needs to be modernized. The article emphasizes the importance of understanding the content of financial rules in the field of education for effective decision making. One of the most problematic aspect of education is the financial aspect. Recently, there are more and more discussions about the effectiveness of the financial mechanism in the field of education, identifying the strengths and weaknesses of the national financing systems in different countries of the world. One of the tools for improving the financial mechanism in education can be policy rules.

Despite constant criticism from various scholars about the underfunding of education, we can say that in Ukraine expenditures on education are adequate, and their share of GDP corresponds to the average for EU countries. Moreover, we agree with those researchers who argue that the funding mechanism is not perfect. Today, there is a need to improve the financial mechanism in the field of education, in particular, higher in order to increase its efficiency.

4. Петраков Я. В. Модели фінансування вищої освіти в Європі та світі / Я. В. Петраков // Фінанси України. – 2017. – № 12. – С. 95–121.

5. Затонацька Т. Зарубіжний досвід фінансування розвитку освіти: перспективи застосування в Україні / Т. Затонацька // Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – Вип. 139. – С. 36–39.

6. Iosif, A. E. (2014). Assessing the impact of innovation on national competitiveness in the European Union. Proceedings of The 24th Annual RESER Conference – Services and new societal challenges: innovation and sustainable growth and welfare, pp. 633-640, Helsinki, Finland, 11th-13th September. Espoo: VTT.

7. Гаращук О. Інноваційний шлях розвитку вищої освіти – передумова підвищення її якості / О. Гаращук, В. Куценко // Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – Вип. 9. – С. 18–24.

8. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антоноук, Н. В. Василькова, Д. О. Льницький та ін.]; за заг. ред. А. Ф. Павленка, Л. Л. Антоноук. – К.: КНЕУ, 2014. – 350.

9. Cretan, G. C., & Gherghina, R. (2015). Funding higher education in a few EU countries: Implications for competition and competitiveness in higher education. Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, 5(1), 1–22.

10. DATA base World bank Available at: <https://data.worldbank.org/>

11. Статистичні дані України. Розділ "Освіта" / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm

12. Статистичні дані. Розділ "Видатки" / Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/expenditure/>

13. Статистичні дані Організації економічного співробітництва та розвитку щодо публічних витрат на освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm#indicator-chart>

14. Статистичні дані Організації економічного співробітництва та розвитку щодо витрат на вищу освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.oecd.org/eduresource/spending-on-tertiary-education.htm#indicator-chart>

15. Ковалко Н. Модели фінансування освіти: яка є дійсно нашою? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/blog/modeli-finsuvannya-osvity-yaka-ye-diyсно-nashoyu>

16. Шевченко Л. С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел / Л. С. Шевченко. // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2.

17. University Autonomy in Europe III The Scorecard 2017 By Enora Bennetot Pruvot and Thomas Estermann (2017) European University Association Available at: <https://eua.eu/resources/publications/350:university-autonomy%2%A0in-europe-iii-%2%A0the-scorecard-2017.html>

18. Higher Education in Australia. A review of reviews from Dawkins to today. Higher Education Funding in Australia, Department of Education and Training, Canberra 2015. Available at: <http://www.voced.edu.au/content/ngv%3A70703>

19. Романовський О. О. Державна політика США і Великобританії щодо підтримки розвитку вищої освіти / О. О. Романовський // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 12.

Received: 07/12/18

1st Revision: 15/01/19

Accepted: 12/02/19

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

In the arsenal of funding models in world practice, there are a lot of quite successful examples and cases that can be used for creating an effective financial system in the field of higher education of Ukraine. In particular, it is worth to establish the rules of the funds' distribution between the public and private sector, funding sources diversification, models of financial management in education and financial support of those who study (including lending). We are confident that well-formulated financial rules will promote long-term financial stability of the educational sphere and improve the quality of educational services. A substantiated rule in the field of education provides an answer to the question of how the financing indicators of education should change with changing of macroeconomic and other indicators that determine the state of the national economy and society.

Key words: higher education, funding system, Ukraine, financial rules.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription

1. Golovni insajty. Pro shho govoryly na Kyi'vs'komu mizhnarodnomu ekonomichnomu forumi 2018?. Retrieved from: <https://smartfarming.ua/ua-blog/pro-scho-govorili-na-kmf-2018> [in Ukrainian].
2. Kharlamova, H., 2017. Brytanska model finansuvannia vyshchoi osvity: uroky dlia Ukrainy. Biuleten Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 194: 58–66. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/9>
3. Prokopenko, I. F., Melnykova, O. V., 2017. Vyshcha osvita yak chynnyk ekonomichnoho zrostantia Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Ekonomika, 7: 5–14. [in Ukrainian].
4. Petrakov, Ja., 2017. Modeli finansuvannja vyshchoi osvity v Jevropi ta sviti. Finansy Ukraïny, 12: 95–121 [in Ukrainian].
5. Zatonac'ka, T., 2012. Zarubizhnyj dosvid finansuvannja rozvytku osvity: perspektivy zastosuvannja v Ukraïni. Visnyk Kyi'vs'kogo natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, 139: 36–39. [in Ukrainian].
6. Iosif, A. E., 2014. Assessing the impact of innovation on national competitiveness in the European Union. Proceedings of The 24th Annual RESER Conference – Services and new societal challenges: innovation and sustainable growth and welfare Helsinki, Finland, 11th–13th September. Espoo: VTT: 633–640.
7. Harashchuk O. 2014. Innovatsiyni shliakh rozvytku vyshchoi osvity – peredumova pidvyshchennia yii yakosti. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 9: 18–24. [in Ukrainian].
8. Pavlenko, A. F., & Antonjuk, L. L., & Vasylykova, N. V., & Iljnyckyj, D. O. & other., 2014. Doslidnic'ki universiteti: svitovij dosvid ta perspektivi rozvytku v Ukraïni [Research Universities: Global Experience and Development Prospects in Ukraine]. Monograph. K. : KNEU [in Ukrainian].
9. Cretan, G. C., & Gherghina, R. , 2015. Funding higher education in a few EU countries: Implications for competition and competitiveness in higher education. Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, 5(1): 1–22.
10. DATA base World bank. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/>
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Rozdil "Osvita"[State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm. [in Ukrainian].
12. Statystychni dani. Rozdil "Vydatky"[Statistical data. The section "Expenditures"]. (n.d.) cost.ua. Retrieved from: <http://cost.ua/budget/expenditure/>. [in Ukrainian].
13. Statystychni dani Organizacij ekonomichnoho spivrobitnyctva ta rozvytku shhodo publichnyh vytrat na osvitu. Retrieved from: <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm#indicator-chart>
14. Statystychni dani Organizacij ekonomichnoho spivrobitnyctva ta rozvytku shhodo vytrat na vyshhu osvitu. Retrieved from: <https://data.oecd.org/eduresource/spending-on-tertiary-education.htm#indicator-chart>
15. Kovalko, N., 2018. Modeli finansuvannja osvity: jaka je dijsno nashoju? Retrieved from: <http://edclub.com.ua/blog/modeli-finsuvannja-osvity-yaka-ye-dijsno-nashoju>
16. Shevchenko, L., 2013. Finansuvannja vyshchoi osvity: dyversyfikacija dzherel . Teoriia i praktyka pravoznavstva, 2.
17. Pruvot Bennetot E., Estermann T., 2017. University Autonomy in Europe III The Scorecard. European University Association. Available at: <https://eua.eu/resources/publications/350:university-autonomy%C2%A0in-europe-iii-%C2%A0the-scorecard-2017.html>
18. Higher Education in Australia. A review of reviews from Dawkins to today. Higher Education Funding in Australia, Department of Education and Training, Canberra, 2015. Available at: <http://www.voced.edu.au/content/ngv%3A70703>
19. Romanovskiy, O., 2015. Derzhavna polityka SShA i Velykobrytanii' shhodo pidtrymky rozvytku vyshchoi osvity. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok, 12. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=928> (In Ukrainian).